

Convorbiri**C**orespondență**P**ortrete

ONICA IOANA BUSUIOCEANU s-a născut la 10 noiembrie 1933. Tatăl ei a fost Alexandru Busuioceanu (1896–1961), cunoscutul istoric al artei, poet și universitar, stabilit din 1945 la Madrid. După destrămarea căsniciei părinților, Onica se mută împreună cu mama ei, Lia Busuioceanu, la Brașov. Din 1953 locuiește în București; devine studentă a Facultății de Filologie a Universității din București, Secția de limba și literatura italiană, pe care o absolvă în 1958. Între 1960 și 1965 lucrează la Biblioteca Academiei, iar între 1965 și 1970, la Biblioteca Centrală Universitară din București, ca documentarist și bibliograf. În perioada 1970–1984 lucrează ca freelancer („în colaborare“, se spunea pe atunci): traduce din italiană și spaniolă texte vechi (secolele XIV–XVII) de literatură și istoria artei, care apar la edituri de prestigiu ale epocii (Univers, Minerva, Meridiane), semnând cu numele Oana Busuioceanu și aparatul critic al edițiilor. Printre autorii traduși se numără Dante, Fogazzaro, Guicciardini, Sachetti, Bellori, Aretino, Dolce, Pino, Zuccaro, Lomazzo, Ibáñez, Garcilaso de la Vega, Guiraldes, Martorell, Palomino. În 1984, după moartea mamei sale (1980) și în urma înăsprii regimului editurilor sub Ceaușescu, obține un pașaport turistic pentru Italia, unde cere azil politic; stă o vreme într-un lagăr de refugiați, la Latina, iar în mai 1985 pleacă în SUA, la Los Angeles. Aici, după ce lucrează o vreme ca funcționară la Catholic Welfare Bureau, se angajează, în 1987, la Getty Center for the History of Art and the Humanities, una dintre instituțiile celebrului trust J. Paul Getty, unde reușește treptat să se impună profesional, devenind în cele din urmă Senior Special Collections Cataloger. Pe de altă parte, are un salariu modest și numai ajutorul financiar permanent al lui Walter Biemel, cu care corespundează neînterupt, îi asigură condiții de viață multumitoare. Moare la Los Angeles în 2007.

WALTER BIEMEL s-a născut în 1918 într-o familie germană din Brașov. A studiat la București filozofia, psihologia, sociologia și istoria artelor. Între 1942 și 1944 a fost, la Freiburg, studentul lui Martin Heidegger. În 1945 s-a căsătorit cu Marly Wetzel. Între 1945 și 1960 a lucrat la arhiva Husserl din Louvain. În 1949 a obținut, la Louvain, titlul de doctor în filozofie, iar în 1958, la Köln, pe cel de docent. Între 1962 și 1976 a lucrat ca profesor universitar titular la Catedra de filozofie a Universității Tehnice din Aachen, iar apoi, până în 1983, la Catedra de filozofie a Universității de Stat de Artă Plastică din Düsseldorf. Este autorul a numeroase articole, studii și traduceri în domeniul fenomenologiei și filozofiei artei (lucrări principale: *Le concept de monde chez Heidegger*, *Kant Begründung der Aesthetik und ihre Bedeutung für die Philosophie der Kunst*, *Philosophische Analysen zur Kunst der Gegenwart*, *Sartre-Monographie*, *Heidegger-Monographie*, aceasta din urmă tradusă în românește la Humanitas), precum și editorul mai multor volume din seria *Husserliana* și din ediția completă Heidegger. I s-au decernat importante premii și distincții universitare. Trăiește în prezent la Aachen.

ONICA BUSUIOCEANU

Dragă Walter...

Scrisori către un binefăcător
1976–2006

Cuvânt înainte de
WALTER BIEMEL

Traduceri din franceză de
ADINA COBUZ

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Editura îi mulțumește domnului Walter Biemel,
care a făcut cu puțință apariția acestui volum.

Coordonatorul colecției: Oana Bârna

Coperta: Andrei Gamaș
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Georgeta-Anca Ionescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la „Pro Editură și Tipografie“

© HUMANITAS, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BUSUIOCEANU, OANA

Dragă Walter: Scrisori către un binefăcător: 1976–2006 /

Onica Busuiocanu; trad. din fr.: Adina Cobuz; pref.: Walter Biemel. –
București: Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2599-1

I. Biemel, Walter

II. Cobuz, Adina (trad.)

821.135.1-6

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

O RELAȚIE DEOSEBITĂ

Cuvânt înainte de Walter Biemel

Pe Onica am cunoscut-o în copilărie, în anii '30. Mama ei, Lia Busuiocanu, obișnuia să vină vara la Brașov, unde închiria pentru amândouă un apartament în casa noastră. Lia era o femeie atrăgătoare, inteligentă și cultă, spre care se îndreptau visele multora dintre noi, și eu însumi am trăit așa ceva în perioada liceului. Tatăl Onicăi, Alexandru Busuiocanu, era istoric de artă și avea să lucreze mai târziu ca atașat cultural la Madrid.

După ce căsnicia lor s-a destrămat, Lia Busuiocanu a rămas, împreună cu Onica, în Brașov. Lia era o pianistă înzestrată și a predat muzica la Conservatorul din Brașov (printre elevii ei s-a numărat și Radu Lupu). Când a început facultatea, Onica s-a mutat cu mama ei la București. Pe atunci eu eram în Germania. Peste câțiva ani, am primit o scrisoare de la Onica, în care-mi spunea că nu mai are voie să publice. M-a întrebat dacă pot să-i fac rost de o invitație în Italia. Am reușit să-i obțin o invitație, și astfel a început viața ei în exil. Deși avuseseră meritul de a-i fi trimis invitația, colegii tatălui ei nu-i puteau asigura și o locuință, așa că Onica a stat într-un lagăr de refugiați. A găsit aici un post de secretară, însă banii câștigați nu-i ajungeau decât de țigări. Îi plăcea mult clima caldă din Roma, dar în acea iarnă a nins mult; și cum ea nu avea decât niște sandale, i-am dat bani să-și cumpere cizme. Mi-a scris că vrea să emigreze în SUA. I-am spus că în America ar putea trăi din meseria de bună. Răspunsul Onicăi, care era foarte înzestrată în materie de limbi străine, a fost prompt: nu avea de gând să-și câștige existența în America făcând pe bona...

În acea perioadă, americanii erau foarte suspicioși în privința cetățenilor care veneau din spațiul est-european. Nu mai știu cum a obținut viza de emigrare, dar țin minte că am fost adânc

impresionat de această izbândă. Scrisorile pe care mi le-a trimis din America îi înfățișează viața de care a avut parte acolo.

Relația mea cu ea, una cu totul deosebită, nu e ușor de descris. A fost vorba de o afecțiune adâncă, probabil în prelungirea admirației pe care i-am purtat-o mamei ei, față de care am nutrit un sentiment de mare prietenie, ba chiar de iubire. N-am mai văzut-o pe Onica decât o singură dată, în 1992, când a fost trimisă de Getty Center la Paris, pentru a se documenta în privința unor muzee din capitala franceză. Am însoțit-o când a mers în vizită la Monica Lovinescu, pe care o venera. Nu a rămas decât câteva zile la Paris.

Însă prietenia noastră s-a întărit an de an, la fel ca încrederea și afecțiunea mea pentru ea. Onica îmi scria, desigur, în românește. Într-o zi, soția mea mi-a spus că ar vrea să scrie în franceză, astfel încât să-i poată citi și ea scrisorile, iar Onica a consimțit imediat. Când era vorba s-o ajut pe Onica, soția mea se arăta de obicei de acord, deși uneori opunea oarecare rezistență. Dar și eu mă arătam de acord atunci când ea își ajuta prietenii francezi.

M-a impresionat profund modul în care Onica a știut să se impună în America, cum m-au impresionat și opiniile critice pe care le avea despre condițiile de viață din SUA și despre activitatea pe care o desfășura la Institutul de Artă Getty. Când institutul achiziționa opere postume, Onica era persoana însărcinată cu arhivarea lor. Ba mai mult, își putea alege singură programul de lucru și de asemenea putea hotărî singură cât timp să aloce unei anumite sarcini, căci conducerea institutului nu-i impunea restricții. Toate aceste detalii reies din scrisorile pe care mi le-a trimis. Felul în care s-a impus m-a încântat și mi-au sporit admirația și simpatia pentru ea.

Când corespondența dintre noi a încetat, am continuat relația prin telefon: fiecare apel din partea Onicăi era un prilej de bucurie pentru mine. Nu-mi pare rău decât că n-a mai apucat să fie martora apariției acestui volum.

Mulțumesc Editurii Humanitas și doamnei Oana Bârna, redactorul cărții, fără efortul căreia publicarea scrisorilor pe care mi

le-a trimis de-a lungul timpului Onica Busuioceanu nu ar fi fost posibilă.

Traducere din germană de
Sorin Lavric

NOTA EDITURII

Mulțumim la rândul nostru profesorului Walter Biemel pentru onoarea de a ne fi încredințat corespondența sa cu Onica Busuioceanu, precum și pentru sprijinul oferit în vederea publicării acestui volum.

Am reținut din corespondența încredințată numai scrisorile Onicăi Busuioceanu (nu și pe ale lui Walter Biemel), eliminând câteva pe care le-am socotit mai puțin interesante pentru cititori. De asemenea, am suprimat din unele scrisori anumite pasaje redundante în raport cu ansamblul corespondenței sau colaterale firului principal al textului, fără să semnalăm omisiunea. În sfârșit, am scurtat în general formula de încheiere și am eliminat semnătura (Onica). Nu am inclus în volum rapoartele de evaluare de la Getty sau alte texte anexate scrisorilor. Toate aceste opțiuni de editare au primit acordul profesorului Biemel.

Neavând la dispoziție alte materiale, am alcătuit fișa biografică a Onicăi Busuioceanu de pe pagina 2 a cărții folosind informațiile pe care le-am găsit în corespondență.

25 oct. '74

Dragă Walter*,

Scrisoarea ta a ajuns la destinație, deși adresa ni s-a schimbat de multă vreme; ți-o scriu pe plic pe cea nouă.

A ajuns la destinație și rugămintea ta să-ți scriu și, iată, fac o excepție pentru tine și îți răspund, deși nu mai țin cu nimeni corespondență. Boala pe care am avut-o, și care după o jumătate de an nu pot zice că mi-a trecut de tot, mi-a schimbat multe obiceiuri; am avut o așa-numită zona Zoster, în fond un fleac de boală: nu-ți dă nici febră, nici complicații și nici măcar nu-ți face serviciul, când ești bătrân, să te trimită pe lumea cealaltă. E numai o iritare a nervilor dintr-o zonă oarecare și de obicei trece în câteva săptămâni. Desigur, nu e ușor de suportat, fiind vorba de nervi, și încă de nervi iritați, iar mie nu-mi trece fiindcă s-a plasat la nervii cei mai sensibili, adică la față. Durerile – de-a dreptul insuportabile – au trecut după vreo două luni, însă toată acea „zonă” a rămas sensibilă la cea mai ușoară atingere.

Nu știu cum s-a făcut, dar mizeria asta m-a izolat oarecum de oameni, nu mai simt nevoia să comunic cu nimeni. De fapt, nici n-aș avea ce comunica, nu ies din casă, nu văd pe nimeni, iar lumea mea interioară nu merită să fie comunicată. De altfel, nu mă mai ocup nici eu de ea, fiindcă din dorința de a avea o altă preocupare m-am angajat să fac o traducere destul de grea pentru mine: o carte de teorie literară modernă – retorică și poezie – cu incursiuni în problemele respective începând din Antichitate și până în zilele noastre. Mă lupt cu ea de câteva luni, mai ales cu vocabularul esteticii moderne, care s-a îmbogățit cu mulți termeni inexistenți

* Aceasta e unica scrisoare din volum care nu aparține Onicăi Busuioceanu, ci mamei ei, Lia. [Toate notele de subsol aparțin editurii.]

prin dicționare (traduc din italiană). Totuși regret că în curând voi termina-o. Pe urmă însă mă așteaptă obișnuita colaborare cu Onica la o traducere a ei; vechiul nostru sistem: ea reveđe ce traduc eu, iar eu revăd ce traduce ea și ne completăm foarte bine una pe alta.

Mă bucur că ai scos cele două cărți de care îmi scrii și te felicit pentru succesul obținut, de care nici nu m-aș fi îndoit. Nu știu însă dacă voi fi în stare să le înțeleg; oare Sartre nu ți se va traduce în franceză? Onica ar fi dornică să-l citească; ea are anumite rezerve față de acest autor și ar vrea să vadă cum l-ai judecat tu, dar ea știe și mai puțin decât mine germana. În orice caz, dacă ni-l – sau ni le – trimiți, ne vom uni puterile ca să înțelegem; și oricum, îți vom fi recunoscătoare.

Îți doresc numai bine și îți mulțumesc pentru gândurile bune,

Lia

Îți dau și numărul nostru de telefon. Poate îți va prinde bine vreodată: 45 15 08.

București 3 V 1976

Dragă Walter,

Am primit scrisoarea ta, însă din păcate nu și medicamentele. Încep să mă tem să nu se fi pierdut cumva pe drum, căci cred că e destul de mult de când le-ai trimis. Aș fi dezolată, fiindcă mama le așteaptă cu o nerăbdare crescândă, deoarece picăturile pentru ochi le-a mai încercat o dată și i-au făcut tare bine. Având în vedere că nu iese din casă și nu-i pot lua un televizor tot din pricina ochilor, pentru că imaginile mișcătoare o obosesc foarte mult, singura ei distracție a rămas muzica și cititul. Citește enorm și aș dori să-i prelungesc cât mai mult această plăcere, amenințată de slăbirea vederii. Multe persoane de vârsta ei își rezolvă o bună parte din zi cu televizorul și treburile gospodărești, dar ea, care a fost toată viața cu adevărat pasionată de activitatea intelectuală, nu s-a schimbat nici acum. Chiar dacă puterile fizice i-au slăbit mult, mintea i-a rămas la fel de ageră, curiozitatea intelectuală la fel de vie, nu

s-a „tocit“ deloc. Din păcate, eu sunt foarte ocupată și nu pot sta mult cu ea, așa că aproape tot timpul e singură, citind, lucrând și revizuiindu-mi traducerile. Este un asociat foarte prețios și lipsit de pretenții.

Am văzut că vrei să-ți schimbi catedra și mă gândesc că probabil profilul noii Academii te va obliga să-ți modifice puțin și cursurile. Căci, fiind o facultate de artă, cred că nu poți rămâne străin de incursiuni în estetică. Mărturisesc sincer că am simțit toată viața lipsa unor cursuri de filozofie universală și de estetică, deoarece, în anii când am făcut eu facultatea, la filologie nu erau în programă aceste materii. Ceea ce am citit mai târziu a rămas incomplet, căci acesta e marele serviciu pe care ți-l face școala: oricât de „academic“, deci mai puțin orientat spre noutăți ar fi un curs, el îți oferă acea schemă solidă și organică pe care poți apoi adăuga orice, dar într-o logică și o succesiune pe care altfel, prin studii autodidacte, nu le poți avea. Nădăjduiesc pentru studenții tăi că, și dacă vei ține un curs strict de filozofie, le vei indica acele puncte esențiale de legătură cu diversele curente estetice, care să le permită apoi racordul corect cu ceea ce învață la alte cursuri. Îmi amintesc că, atunci când am tradus *Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților moderni* a lui Bellori*, unul din principalii autori ai barocului, m-a stingerit grozav faptul că nu cunoșteam principalele texte filozofice pe care se bazuia estetica timpului. Căci sursele epocii depășeau textele aristotelice și platonice, iar restul nu am găsit tradus nici în franceză măcar. Cum era prima ediție comentată din lume – deși autorul este citat în orice lucrare despre baroc! –, am lucrat notele cu teamă și multă rezervă, simțindu-mă pe un teren foarte nesigur, pentru că n-aveam în spate un curs de estetică și filozofie, cum ar fi trebuit. Anul viitor voi lucra probabil o mare antologie de texte renascentiste despre pictura venețiană și mă întreb ce primejdii mă vor pânde și acolo. Poate ai fi în măsură să-mi indici niște lecturi de bază legate de concepțiile acelei epoci în Italia? Mă mir deseori cum de nici un erudit nu s-a simțit îndemnat să

* Ed. Meridiane, București, 1975.

facă un inventar al autorilor de bază pentru diversele perioade artistice și culturale în diferitele țări; căci din scrierile mai vechi rezultă că aveau surse comune, în afară de cei câțiva mari ca Aristotel, Platon sau Pliniu, pe care-i citează și cu numele. Există însă la toți autorii contemporani între ei teorii formulate aproape identic, care dovedesc că e vorba de surse comune. Acestea au fost uneori indicate la câte un autor, dar o lucrare de sinteză la nivel european, pe curente, academii etc., n-am văzut, și ar fi tare utilă.

Cum vei face cu cursurile? Te duci la Düsseldorf de fiecare dată? Nu este obositor? În afară de cursuri mai ai și alte activități? Cum e noua generație de studenți la voi? Au același interes pentru studii ca pe vremea tinereții tale, același respect pentru filozofie, pentru idei în general? Reușești să comunici cu ei? Aș fi curioasă să știu, pentru că mi se pare că în această lume, din ce în ce mai „concretă“, meseriile noastre tind să se transforme într-un fel de fosile, care vor ocupa până la urmă un loc destul de asemănător cu acela al paleontologiei sau altor derivate din paleo...

Închei această scrisoare, care fără să-mi dau seama a ieșit cam lungă, și îți transmit felicitările mamei pentru noua numire, urările ei de bine, ca și urările mele, împreună cu salutări cordiale,

cu drag, Onica

15 II 1978

Dragă Walter,

Îți scriu cu întârziere, căci am fost asaltată de operații editoriale, deoarece am sub tipar două cărți concomitent – amândouă dificile, cu un aparat critic care a necesitat corecturi și intervenții până în ultima fază. În curând sper să apară, și-ți voi trimite, volumul Guicciardini*, care mi s-a părut deosebit de interesant și sugestiv pentru aventura unui sistem de idei (Machiavelli) confruntat cu

* Francesco Guicciardini, *Cronici, maxime, amintiri*, trad., pref. și note de Oana Busuiocanu, Ed. Univers, București, 1978.

practica politică (Guicciardini – cei doi sunt strict contemporani). În plus, e prima ediție la noi în țară și poate singura din lume completată cu aparat critic și explicativ... doar dacă vreun istoric german nu mi-a luat-o înainte... căci concurența italienilor nu e de temut. Ți-l voi trimite imediat ce apare, în nădejdea că vei găsi timp să-i citești măcar prefața, în care țin mult să aflu dacă am judecat corect.

Am primit extrasul tău și l-am citit împreună cu mama, care-mi mai traducea pe unde nu ajungea germana mea cam aproximativă. Ne-a făcut mare plăcere, atât prin stilul în care e scris, cât și prin aspectul autobiografic dintr-o epocă foarte apropiată de aceea pe care am trăit-o cu toții la Brașov. S-ar zice că ai avut parte de noroc în acele momente dificile și la o vârstă adesea hotărâtoare pentru restul carierei. Bănuiesc că amintirile nu se vor limita doar la acest episod și m-aș bucura să le cunosc continuarea.

Multe salutări din partea mamei (care trece din nou printr-o perioadă cam proastă cu sănătatea), iar eu îți urez muncă spornică și cât mai multe amintiri vrednice de scris, cu toată afecțiunea...

P.S. Ți-ai schimbat adresa? Pe plicul extrasului e alta decât cea pe care o aveam eu.

19 ian. 1981, București

Dragă Walter,

Îmi este foarte rușine că nu ți-am scris nici un rând de mai bine de un an de zile, dar a fost un an neobișnuit și nu mi-am dat seama când a trecut. Am avut un șoc zilele astea dându-mi seama că se împlinește anul de când a murit mama – mi se părea că abia au trecut câteva luni. După cum îți spuseseam, cred, mai demult, ultimii 2 ani și jumătate au fost destul de chinuți, pentru că în mai 1977 mama a făcut o fractură la mâna dreaptă și la șold, după care a rămas infirmă și nu și-a mai revenit nici psihic cu totul, decât într-o scurtă perioadă, când a acceptat s-o internez la Institutul de Geriatrie, unde se fac adevărate minuni. Apoi însă (ca și în

restul vieții) n-a mai acceptat îngrijiri medicale, motiv pentru care s-a chinuit mult, având o arterită foarte avansată și o scleroză generalizată, cu care nu a vrut să lupte. Ultimele luni au fost o adevărată tragedie, căci nu se mai putea mișca din pat și, cum era foarte slăbită, a făcut treptat și escare dureroase. În tot acest timp, eu am funcționat zi și noapte ca infirmieră, abandonându-mi meseria și ocupându-mă doar de ea și de treburile casei, care nu te iartă nici în asemenea momente. A fost groaznic pentru amândouă. Singurul noroc, cum zicea și ea, era faptul că am fost și am continuat să fiu sportivă, deci viguroasă, așa încât o puteam duce în brațe ca pe un copil de câte ori era nevoie.

Dar toate aceste îngrijiri, pe lângă oboseala fizică, m-au dus și la o epuizare psihică și nervoasă, care izbucnea îndată ce rămâneam la mine în cameră; și am plâns atâta cât nu credeam că se poate plânge, văzând ce sfârșit oribil îi este sortit unui om care a fost toată viața demn, civilizat și îngrijit. Mi s-a părut o nedreptate revoltătoare că omul poate ajunge la o degradare atât de chinuitoare, la care animalele nu ajung niciodată. Și nu un om oarecare, nu un om indolent, moale sau lipsit de voință, ci o fire de luptător, cum a fost aceea a mamei. Singura bucurie care i-a rămas până la urmă a fost tot muzica, pe care a ascultat-o până în ajunul morții, când a intrat în comă. Iar îmbinarea aceasta între armonia sunetelor – poate cea mai pură și înaltă creație a spiritului – și degradarea trupului – care e totuși suportul acestei creații – mi-a fost un spectacol insuportabil, cred că de aceea am și plâns atât de mult.

Sfârșitul a fost așa cum mă pusese să-i făgăduiesc că voi face: n-am anunțat pe nimeni, am dus-o la crematoriu, unde am vegheat-o doar eu cu bărbatul meu, în acordurile Eroice de Beethoven, care au însoțit-o până când a dispărut pentru totdeauna, în solemnitatea acelei capele mari de marmură sobră, în care nu se mișca nimeni, nu se auzea nimic altceva decât muzica aceea căreia i-a închinat tot sufletul și toată viața. Sper că a fost, măcar la urmă, așa cum și-a dorit.